

PSICOANÀLISI I SEXUALITAT FEMENINA: UNA LECTURA FEMINISTA

RESUM: El sistema sexe-gènere, base psicobiosocial de la identitat sexual, s'acaba d'articular en una etapa postnatal (Money, Dio).

La psicoanàlisi freudiana planteja que la sexualitat es fonamenta en la biologia, que hi ha un sexe únic de base: el masculí, que per esdevenir femenina, com a sortida preferida de l'Edip, la nena ha de fer un seguit de moviments que inclouen: abandó de la sexualitat masculina (clítoris) per la femenina (vagina); renúncia del desig de penis mitjançant la reproducció; i passar de la mare (opció lesbiana/homosexual) al pare (opció heterosexual).

Veurem, seguint les aportacions de psicoanalistes feministes que han reformulat els principis del desenvolupament psicosexual, que la majoria d'aquests plantejaments ja no se sostenen, tot i que no invaliden la totalitat de les aportacions de la psicoanàlisi, que continua essent el mètode més profund de tractament dels malestars psicològics.

Parlaré de les aportacions de la Emilce Dio Bleichmar, de la Jessica Benjamin, de la Nancy Chodorow, de la Carol Gilligan... així com de l'Otto Kernberg, sobre aquests temes, al llarg dels darrers anys.

Concepció Garriga. Psicòloga col·legiada 1210, psicoterapeuta psicoanalítica, analista bioenergètica, formació amb E. Dio.

Amb aquesta conferència reto un homenatge a les autores de la òrbita analítica que estan fent i han fet grans esforços per aportar a l'edifici analític allò del que està insuficientment dotat: d'una comprensió fina i precisa de les vicissituds psicològiques per les que ha de passar cada nena per a convertir-se en dona.

Al llarg d'aquesta xerrada moltes de les idees que exposaré són de l'Emilce Dio Bleichmar, del seu llibre "La sexualidad femenina. De la niña a la mujer". Barcelona: Paidós, 1997. Us recomano la seva lectura ja que ella expressa aquestes idees molt millor que jo. També desitjo fer-vos saber que aquesta obra, la seva tesi doctoral, m'ha commogut. És un treball mastodòntic, monumental, realitzat a Espanya, d'una finor i profunditat teòrica y tècnica impressionants que consisteix en la desconstrucció, mitjançant la psicoanàlisi, de les propostes psicoanalítiques bàsiques que donen lloc a l'asimetria simbòlica masculí/femení.

Començaré afirmant, amb les seves paraules, que "la desautorització de la feminitat es un fet en totes les cultures y en tots els temps i que impregna profundament els sistemes d'adquisició i de reproducció individual de la identitat sexuada". A les persones que treballem com analistes psicològiques ens interessa conèixer per quins camins cada dona arriba a construir una identitat personal que inclou aquesta desautorització. Així com, entendre de quines maneres es repeteix aquest menyspreu d'allò femení. Sobretot, en primer lloc, per no continuar-lo repetint dins de la consulta.

La psicoanàlisi

Parlo de psicoanàlisi perquè entenc que els seus mites i fantasmes impregnen una gran part de la cultura "psi", i perquè té un bon grau d'influència en la cultura occidental contemporània. També parlo de psicoanàlisi perquè aporto les evidències que he trobat en el sentit que la subjectivitat femenina és molt diferent de com Freud, Lacan i els psicoanalistes que els segueixen l'estan dibuixant. I, com que encara avui dia la investigació en psicoanàlisi acaba remetent, en un cercle tancat i viciós, a la

paraula de Freud i a les seves teories del desenvolupament psicosexual, acaba trobant finalment la "roca base" (protesta masculina i desig del penis), de manera que el discurs sobre la sexualitat femenina acaba essent un discurs més de com la veuen els homes que una experiència de les dones. Això és el que volem modificar.

Vaig a fer un resum del que diu Freud¹ de la sexualitat femenina (entenent per sexualitat identitat sexuada): para ell la sexualitat ve determinada per la biologia. En el seu primer escrit, de 1908 "Tres assaigs per a una teoria sexual. La sexualitat infantil", postula que els nens tenen la teoria de que ambdós sexes posseeixen el mateix aparell genital. Tot i que afirma que les nenes no creen una teoria semblant, diu que el que fan és sucumbir a l'enveja del penis, que culmina en el desig de ser nen. Aquí escriu la seva teoria del sexe únic. El 1924, en "La dissolució del complex d'Edip" afirma que l'anatomia és el destí, que el clítoris es comporta com un penis, però quan el compara amb un de veritat sent aquest fet com una desavantatge y un motiu d'inferioritat. Llavors la nena suposa que el va perdre per castració, i accepta aquest fet com a consumat. En el complex d'Edip la renuncia al penis ha de tenir una compensació, la nena passa de la idea de penis a la idea de nen, i que aquest serà un regal del pare. En aquest mateix text Freud afirma que el seu coneixement del procés evolutiu de la nena és incomplet i insatisfactori. El 1925, en "Algunes conseqüències psíquiques de la diferencia sexual anatòmica" afirma que la nena s'adona que el penis és molt visible i de grans proporcions, que el reconeix com a símil del seu propi òrgan petit i inconspicuo, i que des d'aquest mateix moment cau víctima de l'enveja fàl·lica. En aquest text Freud parla de la masturbació clitoridiana com a masculina, i s'adona que les nenes tendeixen menys a recórrer a la masturbació que els nens. Ho atribueix a la repressió de la sexualitat masculina per tal que pugui desenvolupar-se la seva feminitat. En aquest text Freud afirma literalment: "la divergència entre el desenvolupament sexual masculí y el femení és una conseqüència comprensible de la diferencia anatòmica entre els genitals i de la situació psíquica implícita: equival a la diferencia entre una castració realitzada i una mera amenaça de castració. En un any Freud passa de "la nena suposa que el va perdre per castració" (en el text que acabo d'esmentar de 1924 "La dissolució del complex d'Edip") a creure's que ha estat castrada realment. Ell mateix es creu la suposició i un any després ja parla d'una castració realitzada en la nena. El 1931, a "Sobre la sexualitat femenina" afirma que la dona té dues zones sexuals: la vagina, òrgan sexual femení, y el clítoris, masculí. També afirma que del reconeixement de la castració passa a reconèixer la superioritat de l'home i la seva pròpia inferioritat, i que es revela contra aquest estat de coses de tres maneres:

- 1) apartant-se de la sexualitat
- 2) autoafirmant-se en la masculinitat
- 3) adoptant l'actitud femenina normal

El que entén per actitud femenina normal ho trobem a "La feminitat" (1932) on equipara feminitat amb passivitat, amb masoquisme, amb docilitat i amb dependència. Diu que amb el viratge cap a la feminitat el clítoris ha de cedir totalment o parcial la seva sensibilitat i amb ella la seva significació a la vagina. En aquest text Freud arriba a afirmar: "la consecució de la finalitat biològica ha estat confiada a l'agressió de l'home i feta independent, en certa mesura, del consentiment de la dona". Acaba arribant a la conclusió, el 1937, a "Anàlisi terminable e interminable" que, "per allò psíquic, la biologia fa el paper de fonament rocós subjacent. Efectivament el repudi de la feminitat no pot ser més que un fet biològic, una peça del gran enigma de la sexualitat". Això ho diu referint-se a una impressió anterior: "sovint hom té la

¹ FREUD, S. Obras completas Madrid: Editorial Biblioteca Nueva. 4ªedición, 1981. 3667pgs.

impressió d'haver travessat tots els estrats psicològics i d'haver arribat, amb el desig del penis i la protesta masculina, a la 'roca base'".

Això és literalment el que diu Freud en els textos que he esmentat. Permeteu-me fer un primer comentari crític amb una cita de Chodorow² "en mirar els textos psicoanalítics sobre el gènere i la homosexualitat, una té la sensació que, amb l'excepció de Contratto³ i Benjamin⁴, estan minats de dominància masculina cultural i d'assumpcions no qüestionades sobre la normalitat cultural, la conformitat, la funció i la causa biològica" vegem sinó el poc acurat de la comprensió psicoanalítica del desenvolupament, quan presenta una visió del gènere normatiu que no té en compte el paper de l'ordre social, i "ho problematitza el desig psicològic, la necessitat o la tendència a ser dominant o sumisa; que dona per descomptada la desigualtat inherent, la jerarquia de rol i la diferent valoració de dos tipus de persones, en relació amb la seva constitució genital; i que tracta a aquells o aquelles que no accepten la desigualtat i la jerarquia com a neuròtiques (les dones que no accepten la feminitat normativa) o perverses (les homosexuals), compromeses en una queixa especial o en un rebuig a acceptar la naturalesa".

He inclòs aquests textos bàsics del desenvolupament psicosexual de Freud perquè defineixen, a la seva manera de veure, la trajectòria que ha de travessar tota nena per convertir-se en dona femenina, i perquè és justament d'aquestes que volem parlar: de sexe únic masculí, de castració realitzada, de sexualitat masculina de la nena, d'anestèsia vaginal; i de feminitat i sexualitat- qüestions totes que tenen a veure i que afecten el cos de la nena. Perquè volem aportar les evidències que tenim avui dels errors conceptuals continguts en aquests principis, així com mostrar l'horror que ens produeixen: a) la posició subordinada en la que aquest sistema posa a la dona; i b) el fet que, malgrat que aquests errors han estat rebutjats, comprovats i verificats des de moltes disciplines properes, les principals institucions psicoanalítiques els segueixen repetint sense incorporar-hi les correccions pertinents.

De fet ja ho va dir la Horney, que quan Freud es preguntava què és la feminitat?, en realitat s'estava preguntant com se sentiria un home o un noi sense penis. Segons la Chodorow⁵, tornar-nos a mirar el que diu Freud sobre les dones, ens deixa amb una teoria normativa de la psicologia femenina i la sexualitat, i amb un informe ric de la masculinitat tal com es defineixi en relació a les dones. El que manca és el relat de les dones.

Vegem com ho formula Emilce Dio⁶: ¿Es pot ser psicoanalista i no treballar amb la teoria de l'Edip? És a dir, es pot treballar amb una dona pacient i no sostenir que ha de renunciar a les seves vel·leïtats masculinoides, feministes, histèriques, arcaïques, bisexuals,... totes equiparades en el seu inconscient a posseir un penis per medis il·lícits, per tal de rebre un nen (millor que una nena), que es el que veritablement li correspon? Per, d'aquesta manera travessar l'Edip exitosament.

² CHODOROW, N.J. Femininities, masculinities, sexualities. London: Free Association Books, 1994, pg. 60

³ Contratto, S. "Father presence in women's psychological development", a *Advances in Psychoanalytic Sociology*, PLATT, G.M. & cols eds. Malabar, Fla.: Krieger, 1987

⁴ BENJAMIN, J. Los lazos de amor. Barcelona: Paidós, 1996

⁵ Obra esmentada a la nota 2, pg 28.

⁶ DIO BLEICHMAR, E. La sexualidad femenina, de la niña a la mujer. Barcelona: Paidós, 1997.

Què té a veure la maternitat amb el plaer sexual? la psicoanàlisi no està contribuint a l'anestèsia i frigidesa en imposar una finalitat reproductiva als desigs sexuals de la dona? Per altra banda, com pensem que s'origina i estructura el desig de fill en l'home? No crida l'atenció que la psicoanàlisi no hagi estudiat aquest lloc en la subjectivitat masculina, i que el pare sigui simbòlic, quelcom aliè i estrany?

En aquest sentit la Chodorow ens presenta una visió molt novedosa y original que va desenvolupar el psicoanalista Lewes⁷ el 1988. Diu Lewes que en la resolució de l'Edip hi ha moltes inconsistències. Segons l'escrit de Freud "Dol i malenconia" allò que es projecta en l'ègo és l'objecte perdut, per tant el noi s'hauria d'identificar amb la seva mare més que amb el seu pare. A partir d'aquí Lewes s'adona de la complexitat que pot arribar a tenir el complex d'Edip, i mostra com la heterosexualitat normal és només una possibilitat entre dotze possibles constel·lacions edípiques pel noi, (i dotze per la noia). Aquestes constel·lacions es formen en funció de: 1) si els seus vincles són anaclítics o narcisistes; 2) de si s'agafa a si mateix, al seu pare o a la seva mare com a objectes; 3) de si la seva mare és fàl·lica o castrada; 4) de si s'identifica amb el seu pare o la seva mare (fàl·lica o castrada); 5) de si la seva posició sexual és activa o passiva, 6) i de si la seva opció és homo o heterossexual. Sis d'aquestes constel·lacions són heterossexuals, però només una és "normal" pel noi: sexualment activa, utilitzant un mode anaclític de selecció d'objecte, agafant com a objecte una mare castrada, i basant-se en la identificació amb el pare. Queda clar, a partir d'aquí, que resulta problemàtica la nostra capacitat per atorgar normalitat a una única sexualitat. El que tant Lewes com la Chodorow afirmen és que totes les sexualitats són problemàtiques i que totes s'han d'explicar.

Les arrels biològiques

Per cert, el que sabem actualment respecte del sexe únic, gràcies a les troballes de l'embriologia, és que justament el contrari del que Freud sostenia és cert. En absència d'andrògens un embrió, encara que genèticament sigui mascle, es desenvoluparà com a femella. L'estat neutre, de repòs o inicial pels mecanismes centrals del sexe, així com els rudiments dels òrgans sexuals i els seus aparells annexes, són femenins; és a dir, si el flux normal d'andrògens és bloquejat, el cervell femení reprèn el comandament. El cervell humà, embriològicament parlant, és femella, i, si en un període crític determinat –la vuitena setmana– rep l'empenta dels andrògens alliberats pel cromossoma "y", llavors es masculinitza. De la mateixa manera, el penis resulta de l'androgenització del clítoris, de manera que no es pot seguir sostenint que el clítoris sigui ni embriològicament, ni anatòmicament, un òrgan masculí.

També sabem que sota la influència de les hormones el cervell es desenvolupa dimòrficament. Aquesta diferenciació té lloc durant el tercer trimestre, quan ja ha tingut lloc la diferenciació dels òrgans sexuals externs, i continua possiblement durant el primer trimestre postnatal⁸, i més endavant. El regulador cerebral del sexe és l'hipotàlem⁹. S'ha trobat que hi ha unes diferències anatòmiques molt notables en l'hipotàlem d'homes i dones en el sentit que els homes tenen l'àrea preòptica molt més desenvolupada que les dones, mentre que les dones hi tenen el nucli ventromedial, aquestes diferències ho són tant en volum com amb nombre de neurones. Hi ha

⁷ LEWES, K. The psychoanalytic theory of male homosexuality, New York: Simon & Schuster, 1988.

⁸ KERNBERG, O. Love relations. Normality and pathology. New Haven & London: Yale University Press, 1995. Pg. 2

⁹ TOBEÑA, A. El cervell eròtic, Barcelona: Edicions La Campana, 1995. Pg. 30

evidències que aquestes àrees regulen el desig i la conducta sexual, de forma dimòrfica. També s'han trobat diferències en aquestes estructures entre homosexuals i hetero¹⁰.

L'àrea preòptica doncs induïx la "monta" i les sacsejades pèlviques quan és estimulada elèctricament en animals, si es destrueix desapareix la conducta i el desig sexual (es feien aquest tipus d'intervencions a Alemanya a homes processats per conductes sexuals patològiques).

El nucli ventromedial de l'hipotàlem sembla el responsable de la conducta sexual femenina en associació amb les hormones. També regula la conducta d'àlimentació, és el centre de sacietat. Sembla ser que els estrògens preparen aquest nucli, i llavors la progesterona l'activa. En rates, l'extirpació dels ovaris elimina la lordosi, mentre que en femelles humanes perquè hi hagi una reducció marcada del desig sexual, cal, a més, l'extirpació de les suprarrenals, que segreguen andrògens.

També es detecten diferències funcionals del cervell. Sembla que el cervell masculí mostra major activitat en la zona límbica, associada a l'expressió d'emocions més instrumentals i agressives, mentre que el cervell femení mostra major activitat de la zona cingular, associada a l'expressió d'emocions de forma més simbòlica, amb el pensament i el llenguatge, i amb major habilitat per detectar els sentiments de les persones del voltant¹¹.

Kernberg¹², parlant de diferències en el rol de gènere, afirma que una diferència ben establerta és la de la major agressivitat en els nois.

En el que coincideixen tots els autors que he consultat és en que "l'ingredient principal de les urgències inequívocament sexuals són els andrògens"¹³. Aquests influeixen la intensitat del desig sexual tant en mascles com en femelles. Molt recentment (1992)¹⁴ s'ha descobert el paper de l'òxitocina com a vigoritzadora de la conducta sexual tant en mascles com en femelles, tot això "dins del context de predominància clara dels determinants psicosocials en l'activació sexual"¹⁵. Sense oblidar l'afirmació de Chodorow que diu: "hi ha moltes evidències de la biologia moderna que mostren que l'experiència afecta les estructures i funcions biològiques tant com a la inversa"¹⁶.

El debat sobre el gènere

Jo utilitzaré el concepte de sistema sexe-gènere de Dio, sistema pel qual cada persona concreta adquireix la seva identitat sexual. Dio descriu el sistema sexe-gènere com una entitat que va més enllà de la història individual del desenvolupament psicològic de cada persona, per incloure-hi allò cultural. La feminitat i la masculinitat són esquemes cognitius que preexisteixen al pare i a la mare concrets d'una criatura, com si fossin esquemes congènits per via filogenètica, a mode de precipitats de la història de la cultura humana, que tenen un caràcter universal, i que se sustenten per mitjà dels

¹⁰ LE VAY, S. The sexual brain. Cambridge: MIT Press, 1993.

¹¹ Aquestes dades les he obtingut del resum del Dr. Juan J. Borrás "Neuroendocrinologia sexual" lliurades el 17-12-1999 en una classe del Màster Universitari en Sexologia i Psicoteràpia Integradora, a Barcelona.

¹² Llibre esmentat a la nota 8, pgs. 8-9.

¹³ Llibre esmentat a la nota 9, pag 50.

¹⁴ Pedersen i Arletti, citats per Tobeña (9) pags. 54-55.

¹⁵ Obra esmentada a la nota 8, pg. 3.

¹⁶ Obra esmentada a la nota 4 pg. 40.

mites y fantasmes que formen l'edifici simbòlic de la cultura dins la que existeixen. L'existència autònoma d'esquemes ens permet postular que el gènere n'és un d'aquests, que preexisteix a cada criatura particular en desenvolupament. La psicoanàlisi contribueix a sostenir els mites i fantasmes que reforcen l'edifici simbòlic de la cultura, tot i que té capacitat per posar-los en evidència i reformular-los.

El gènere no va ser incorporat a la psicoanàlisi fins el 1964, en que Robert Stoller¹⁷ el formulava com: "el nucli de la identitat que dóna compte del sentiment íntim de saber-se nen o nena". El concepte de gènere, com hem dit, és clau per entendre la feminitat/masculinitat com una dimensió de la instància del jo: la identitat, el sentit del *self*. La corrent principal de la psicoanàlisi encara no ha incorporat aquesta noció.

El gènere és un dels atributs constitutius del jo. Per als pares, el fetus ja té sexe, i és a partir de la forma dels seus òrgans sexuals externs que es desencadena allò que Money ha definit com "el dimorfisme de respostes davant els caràcters sexuals"¹⁸, és a dir, si té penis se li assignaran un conjunt de comportaments, y si té vagina un altre de diferent. Aquest dimorfisme –dues formes distintes– es un dels aspectes més universals del vincle social".

La incorporació de la noció de gènere és fonamental ja que augmenta la complexitat de la comprensió del sexe en el sentit que "el sexe és un sistema multifactorial en el que el gènere n'és un dels factors" de manera que Money proposa que deixem de pensar en termes de sexe o de gènere per adoptar el concepte de sistema sexe-gènere per referir-nos a l'encadenament i multiplicitat de factors pre i post nats que determinen la vida sexual i emocional de les persones.

En aquest sentit podem afirmar que la sexualitat humana és cultural: Que es tracta d'un sistema múltiplesment determinat y normativitzat, al que anomenem sistema sexe-gènere i mostra que és el gènere el que configura i normativitza la sexualitat. A diferència del que sostenia la psicoanàlisi que deia que era el sexe. És a dir, allò que anomenem identitat sexual no està determinada per la biologia i l'anatomia sinó, i sobre tot, per la creença que tenen els pares sobre el sexe que correspon al cos que crien.

Així doncs, si agafem aquesta definició en termes psicoanalítics ens trobem amb el desig, el fantasma, el lloc, les expectatives dels adults sobre aquest futur ésser nen o nena. Podríem dir, doncs, que la sexualitat de l'adult preexisteix i institueix la de la criatura.

Allò que Money anomenà gènere té a veure, doncs, amb un sistema de relacions cara a cara, dels pares i parents pròxims amb la cria humana durant els primers dos a quatre anys de vida, en que, a partir d'aquest tipus de relacions –anomenades intersubjetives pels psicoanalistes– s'institueix en la psique el sentiment íntim de ser nen o nena.

La nostra tasca com a analistes és explicar mitjançant quins procediments psíquics el subjecte individual construeix aquesta identitat femenina/masculina. Però hem de tenir en compte, si ens basem en els principis psicoanalítics, que aquests no són només una teoria descriptiva o explicativa de la subjectivitat humana, sinó que conté un conjunt

¹⁷ Stoller, R. (1964), "A contribution to the study of gender identity", *International Journal of Psychoanalysis*, 45, 220-226

¹⁸ Obra esmentada a la nota 6, pgs. 55 a 81.

de proposicions que participen en la institució i constitució dels significants de feminitat i masculinitat.

El fet de participar en la institució y constitució de la feminitat/masculinitat té importància perquè, per exemple, fins ara no ha estat capaç de modificar el fet de profundes conseqüències que és la "invisibilitat" de les dones. Aquesta "invisibilitat" també té lloc en el camp de la psicoanàlisi d'una manera particular. La tesi clàssica de Freud és que la nena és un nen incomplet o modificat. Això significa que en la psicoanàlisi la nena i la feminitat continuen invisibilitzades, que no hi ha una simbolització del sexe de la dona com a tal. En aquest sentit repeteix l'imaginari col·lectiu i històric de la dona com a derivada de l'home des de que el món és humà, des de que va sorgir d'una costella d'Adam, fins Hipòcrat, Galè, Plató, Aristòtil, tots repeteixen sense parar les categories teòriques d'"inferior", "inacabada", "imperfecta", "mutilada",... Vegem com ha tingut lloc aquesta invisibilització, o negació.

Aparell genital únic

Hi ha documents de la correspondència entre Freud i Abraham que enriqueixen la comprensió del que ambdós acabaran publicant. Intentaré resumir-ho. A partir de 1918 Freud treballava per trobar evidències del sexe únic, era la època en que Abraham publicava "Manifestacions del complex de castració femenina" (1922), on deia, "hi ha molts fenòmens psicològics atribuïbles al complex de castració femení, són moltes les dones que pateixen per haver nascut tals. N'hi ha algunes que no saben els motius i d'altres que invoquen tot tipus de raons: desavantatges socials, restriccions educacionals, limitacions sexuals, prohibicions per a l'exercici de treballs i professions, etc. Això són racionalitzacions, la psicoanàlisi demostra que els veritables motius subjacents d'aquest malestar són: a) se senten en desavantatge davant la inferioritat dels seus òrgans; b) moltes dones no han superat el complex de castració.

El que Dio troba en aquesta correspondència entre Freud i Abraham és que les seves cartes giren entorn de si la nena té una consciència precoç de la vagina o no, el que donaria compte d'una sexualitat pròpia, femenina, al que Freud va respondre: "d'aquest assumpte no en sé res absolutament", per afirmar, vàries línies més avall, "la vagina, com tots sabem, és una adquisició tardana per separació del recte". És a dir, opinen que la nena té consciència de la vagina per les sensacions que li arriben via rectal, en la defecació, encara que aquestes opinions no es basin en cap anàlisi directa de nenes, sinó en el relat que un pare fa de la seva filla de 9 anys.

Que la nena tingui percepcions precoces o tardanes de la vagina/i que aquestes percepcions siguin d'origen eròtic o provinguin del recte, són dades centrals per la seva teoria del desenvolupament psicosexual. Indiquen que la sexualitat de la nena és femenina i no masculina, contràriament al que ells sostenien. Si Freud hagués acceptat la precocitat de les sensacions vaginals hauria hagut de modificar tota la seva teoria.

En aquest punt cal aclarir que Karen Horney, el 1926, i basant-se en dades clíniques que havia obtingut directament de les seves pacients, va presentar un article de rèplica al de Freud "Algunes conseqüències psíquiques de la diferència sexual anatòmica", que ella va titular com "La fugida de la condició femenina", amb el que ja va aportar les dades de les que avui disposem inequívocament. Va descriure la importància de les sensacions vaginals precoces de la nena i dels seus desigs libidinals cap el pare, i va apuntar que l'enveja del penis, si existia, era secundària a la por del mal que el penis del pare li podria fer en els seus genitals amb les seves mides tan grans. També

afirmava, en aquest article, que tant el clítoris com la vagina pertanyen a l'aparell genital femení i que no és necessari canviar de zona, com Freud postulava, de la sexualitat clitoridiana (masculina) a la vaginal (femenina). Finalment deia que les dones que volen "fugir de la condició femenina" en realitat volen fugir de la desavantatge social de les dones en una cultura d'orientació androcèntrica. Què més podríem afegir a les afirmacions de la Horney setanta-cinc anys després?

Aquestes aportacions de Horney no van ser recollides per Freud ni incorporades a les seves reflexions, i malgrat la seva ignorància reconeguda sobre la sexualitat femenina va seguir mantenint la teoria del sexe únic (el masculí), i la de l'anestèsia de la vagina.

Excitabilitat de la vagina

Continuo citant a Dio: seran Money i Ehrhardt¹⁹ qui, en 1982, afirmen que l'excitabilitat de la vagina està assegurada per qualsevol estimulació eròtica, vingui d'on vingui. Així doncs, que tant l'orgasme clitoridià, com l'absència d'excitabilitat de la vagina són creences i teories que les situacions experimentals de l'acte sexual desmenteixen.

Mite del doble orgasme

En resum, la creença del doble orgasme femení, clitoridià i vaginal, és una espècie de mitologia que continua tenint vigència malgrat la seva inexactitud, ja que es confon la zona d'estimulació amb la zona d'orgasme, que només pot ser vaginal, ja que és l'únic òrgan que pot contreure's. Sigui quin sigui l'estímul –tàctil, auditiu, visual,- que desencadeni l'excitació genital, ho fa de la zona genital sencera. Vegeu imatge²⁰:

¹⁹ MONEY J, EHRHARDT, A. Desarrollo de la sexualidad humana. Madrid: Morata, 1982.

²⁰ HYDE, J. Sh. Psicología de la mujer. La otra mitad de la experiencia Madrid: Morata, 1995. Capítol 12, La sexualidad femenina, pg 287

Anestesia vaginal

Per tant, la psicoanàlisi hauria de revisar la seva visió del tema de l'anestèsia de la vagina i considerar-lo com un efecte de la repressió i com la causa de la frigidesa. I per tant tractar-lo com a problema. Kinsey²¹ el 1953 ja es va adonar que moltes dones no responien davant de material eròtic sexual, però fou Heiman²² qui, el 1975 va demostrar que s'excitaven (donaven una resposta sexual mesurable) però no se n'adonaven conscientment.

La pubertat

En aquest sentit hem de parlar d'una repressió específicament femenina durant la pubertat especialment lligada al gènere, en que la nena es veu obligada a reprimir tota expressió i disponibilitat a l'acte sexual, y no només això, sinó, com demostra Carol Gilligan²³, a reprimir bona part de la seva aguda intel·lectual per afavorir una feminitat més "adaptada".

La pubertat és l'època més crítica per la nena, durant la menarquia augmenta la por de la nena a rebre mal en els genitals. Pensem que aquesta època és molt complexa perquè s'articulen tres coses: 1) tota la fantasmàtica que la nena ha processat durant la infància, 2) amb les conseqüències de començar a actuar la seva sexualitat, 3) juntament amb el descobriment de la violència associada a la sexualitat. La violència domèstica real, l'escrita i la que veuen a la televisió sobre el paper femení en la sexualitat també han de tenir alguna incidència sobre la repressió. Tant és així que veiem com la nena es fa "la tonta", davant d'aquesta situació tan complexa. Per una banda sap de la violència sobre el cos de la dona, per tant sobre el seu cos. Per altra tot el seu cos és sexualitzat per la mirada dels homes, que el veuen com erotitzant. Ella sap que participa, tot i que sense voler, d'aquest joc i se sent culpable. És d'aquesta sexualització precoç que es "fa la tonta", perquè no disposa de prou elements per manejar-la. Aquesta defensa la portarà a la repressió, a no reconèixer l'excitació.

Vegem com tenen lloc aquestes coses:

Masoquisme femení o defensiu?

Segons Freud a "La sexualitat femenina" i a "La feminitat" el masoquisme femení es forja en les experiències psicobiològiques de la regla, la desfloració, el part i la cura del bebè. La tríade: castració, violació i part-maternitat es constituïran en la normalitat obligada del seu desenvolupament psicosexual. La nena ha d'abandonar el seu complex de masculinitat a través d'una posició passiva masoquista.

Per altra banda, segons el fantasma de l'escena originària, la nena suposa a la dona, a la mare, patint el coit i gaudint amb un patiment així, el que percep la nena del coit parental és una batalla: els gemecs, els cossos entrellaçats, la calor,... , a més, quan se situa en el seu rol sexual, es passivitza, la condició sembla ser patir el coit violent, col·locar el seu cos en una postura en la que sembli ésser violentada. Hi ha quelcom

²¹ KINSEY, A. i cols. Sexual behavior in the human female. Philadelphia: Saunders, 1953

²² Heiman, J.R. (1975) "The physiology of erotica", a *Psychology Today*, 8(11), 90-94

²³ GILLIGAN, C., LYONS, N.P. & HANMER T.J. Making connections. Cambridge: Harvard University Press 1990, 334 pgs.

de veritat en el que percep, perquè la violència de l'home a la dona no és una teoria infantil²⁴ com ho és la castració fantasiejada pel noi.

Aquesta posició passiva es podria començar a entendre com la forma tradicional d'organització de la sexualitat en les nenes: un desig que es desperta a la ment de l'home davant l'atribut sexual del cos de la nena; la captació per part de la nena d'aquesta intencionalitat desitjant de l'altre, que és viscuda com una excitació invasora que prové del seu propi cos. Un cos invadit al que la mirada despulla o sobre del que es col·loca la mà. I al que s'acusa de provocador.

El fantasma originari passivitzava a la nena i la fa patir violència, així doncs el fantasma masoquista és la forma habitual com se sexualitza la seva feminitat. La sexualitat en la nena, doncs, és doblement amenaçadora, en tant que pulsio implantada, i en tant que violència que patir.

En resum, hi ha una sèrie de condicions en que el desplaer acompanya l'experiència de la nena, de la jove, i de la dona adulta. La psicoanàlisi les ha anomenat masoquistes, però no oblidem que per que sigui veritable masoquisme hi ha d'haver una obtenció de plaer. El que observem és que molt sovint es tracta d'un masoquisme defensiu (o pseudomasoquisme), és a dir, d'un patiment que permet neutralitzar, disminuir, controlar o al menys mantenir a ratlla un altre perill o patiment major.

Sexualització de la feminitat

La nena va construint pas a pas un significat del cos sencer com a òrgan sexual y simultàniament una operació mental de desestimació d'un significat així, una mena de renegació i dissociació ment-cos, que li permet tant "fer-se la tonta" d'allò que genera, com no atemorir-se de la violència sexual a la que està exposada i a la que incita, i poder treure partit del seu màxim capital narcisista: cos y bellesa, atributs que la signifiquen en tant que dona i que mantenen els seus sentiments de benestar.

El que ha tingut lloc és que el cos sencer de la nena s'ha instituït i desenvolupat com un òrgan de la sexualitat. La dona es definida per l'atribut de bellesa. El que passa, doncs, és que el cos sencer sosté el nucli de la identitat femenina. Això té lloc de forma exògena, es a dir, no parteix de la vivència individual de desig en la nena. Les nines Barbie són un exemple de la forma silenciosa d'implantació exògena d'un model de feminitat portador de significacions sexuals, que donen forma i contingut a la feminitat: sexualitzen el cos sencer independentment del desig de la nena, entenent per desig de la nena un moviment actiu i propi d'autosexualitat.

A les nenes se'ls ofereix un ideal del cos femení hipersexualitzat, però no integrat ni a fantasies sexuals inconscients, ni a activitats autoeròtiques. Volem mostrar el caràcter passiu de la nena en el procés d'estructuració del seu ésser femení, i el caràcter exògen de la implantació de formes hipersexualitzades en la seva subjectivitat.

Per un costat se sexualitza el cos de la nena, per altre, se'l condemna, i la nena ha de renunciar a la sexualitat en general. Vegem com té lloc. Pel nen, la llei del pare li

²⁴ El llibre de Chodorow esmentat a la nota 2 conté un resum d'un projecte de recerca del Centre Psicoanalític de Colúmbia que mostra que l'11% dels homes estudiats havien fantasiejat torturar una parella, el 20% havia fantasiejat que ploraven i les pegaven, i el 44% tenien fantasies en que forçaven una parella perquè se sotmetés al sexe. Les xifres comparables per les dones eren 0%, 1% i 10%.

exigeix només que renunciï a la mare per tenir accés a totes les demés dones, mentre que per la nena, la prohibició consisteix en una renúncia a la sexualitat en el seu conjunt; no al pare per a tenir accés a tots els homes, sinó a la sexualitat en tant que activitat per a poder accedir a l'amor d'un home, i d'aquesta manera, a través de l'amor, gaudir d'una sexualitat que no amenaci al narcisisme, orientada a la procreació.

De fet, no es tracta tant d'una prohibició com d'una amenaça d'efectes poderosos, ja que afecta a la identitat: "Tocar-se no es fa, no és de nenes" (Mentre que la sexualitat masculina cursa obertament: es freqüent veure homes tocant-se, exhibint-se, mirant lascivament...) A més aquesta amenaça és formulada per una persona, la mare, que funciona escindida en la seva pròpia subjectivitat, entre un cos sexualitzat per atreure la mirada, i un cos no sempre sexualitzat para gaudir de la pulsio. És a dir, d'una ment en la que els significats de cos bell i eròtic per la mirada de l'home i de cos eròtic pel seu propi gaudi, poden estar desenvolupats no proporcionalment, i fins i tot es poden mantenir aïllats i escindits en la ment.

Diferències en la legitimació de la sexualitat entre el nen i la nena

Es dona una diferència radical en relació a la legitimació pública dels comportaments sexuals. El noi pot tocar-se els genitals en públic sense que se li cridi l'atenció. Pot tenir fantasies sexuals davant dones adultes sense que aquestes s'assabentin gaire del que té lloc, o sense que se'l defineixi o s'autoconsideri com que està cometent una transgressió. És més, el seu comportament sexual clarament abusiu pot ser aprovat, silenciats, o no denunciat com a violència sexual. Recordem el text que hem llegit, "La feminitat" de Freud: "La consecució de la finalitat biològica ha estat confiada a l'agressió de l'home i feta independent, en certa mesura, del consentiment de la dona". Tenim un altre exemple magnífic en el cas de l'"Home de les rates" en que Llorenç, va seduir a la seva germana y a totes las dones que va poder, a vegades amb conseqüències dràstiques –sembla que en va conduir una al suïcidi- i amb males arts, ja que se les arreglava per emportar-se-hi a les filles dels seus amics i llavors les masturbava. L'únic comentari de Freud: l'equivalència entre mans netes, mans brutes y diner net, diner brut. Encara tenim un altre exemple en el cas de Dora, que era una nena de 14 anys quan el seu pare la volia "lliurar" al Sr. K, de més de 40, i Freud s'estranyava de que ella no caigués rendida als seus peus, però no denunciava l'abús²⁵.

Dio²⁶ també posa en evidència que "la primera teoria causal de les neurosis trobava el seu fonament en la seducció de fet per part d'algun adult.... posteriorment Freud es va inclinar per abandonar aquesta teoria i va passar a relegar la seducció paterna a l'excepcionalitat", d'aquest període en va quedar la correspondència que mantenia amb Fliess. La seva filla Anna va fer desaparèixer les cartes que contenien casos clínics amb evidències de seducció, cartes que no van ser publicades fins el 1985.

"La legitimitat que té l'adult per la carícia sexual de la nena és extensiva a la seva pràctica sexual de tota classe, i el delictes sexual no és un aspecte que li generi ni vergonya ni culpa"²⁷.

²⁵ Obra esmentada a la nota 2, pgs 24-25.

²⁶ Obra esmentada a la nota 4 pg. 250.

²⁷ Obra esmentada a la nota 4 pg. 380.

Aportacions de Gilligan

Segons mostren treballs actuals de Brown y Gilligan²⁸ (1990) del pas de la pubertat a l'adolescència, aquest "fer-se la tonta" comporta conflictes seriosos a la noia, que la porten a fer moltes desconexions: entre el seu cos i la seva ment; entre el seu desig i la seva paraula, entre el seu jo i les seves relacions, entre els seus sentiments i pensaments interiors i el món exterior, a la vida, en l'espai públic. En aquest sentit s'ha trobat que aquesta edat és sovint l'inici de trastorns somàtics, depressius, de l'autoestima, anorèxia i de bulímia. Un treball de 1986²⁹, que és una meta-anàlisi de 23 treballs sobre la població psiquiàtrica en consulta interna o externa, mostra que hi ha una incidència en el 77% de les dones d'aquesta població de personalitats borderline.

La patologia femenina té dues característiques rellevants: la seva aparició a partir de la pubertat y la incidència de la sexualitat en la seva causació. Probablement ens trobem amb un procés de sexualització de la noia que li ve imposat, davant del qual l'adolescent per apropiar-se'n ha de fer un laboratori camí, un camí que pot comportar diverses ansietats, com la preocupació de la nena sobre la integritat del seu cos, i les conseqüències indesitjables que pot comportar la satisfacció del desig sexual.

Gilligan ha fet moltes contribucions³⁰ a l'estudi de la nena adolescent. En aquest treball de 1990³¹ descriu l'adolescència com un període especialment crític perquè planteja un problema de connexió més que de separació.

Aprofundim una mica en aquests conceptes perquè són claus per la teoria que estem mostrant. Margaret Mahler³², el 1975, completava la concepció freudiana del desenvolupament. Segons la seva descripció la criatura segueix un procés gradual de maduració des de la indiferenciació de la simbiosi fins la separació-individuació. Aquesta teoria intrasubjectiva sosté que la fase final del creixement és assolir l'autonomia. El concepte de maduració psicològica clàssica és l'ideal de la cultura occidental: L'individu autònom, separat, autosuficient. Però aquesta posició és d'extrema soledat, tal com mostra Benjamin³³ de forma brillant. Per això Gilligan assenyalava que el problema de les adolescents és de connexió. Aquest problema no es resol fàcilment perquè el nostre pensament occidental tendeix a plantejar-lo en forma de polaritat dicotòmica, o és autosuficient o és una bona dona; o s'exclou a si mateixa o exclou als/les altres; ... Per tal que les nenes es puguin respondre a si mateixes han de resistir-se a la convenció de la "bondat" femenina, i si volen respondre als/les altres han de resistir-se al valor que donem a l'autosuficiència i a la independència. En altres paraules s'ha d'escindir i optar per separació o per connexió. El que explica la incidència de la patologia borderline entre la població femenina.

²⁸ BROWN, L. GILLIGAN, C. Meeting at the crossroads woman's psychology and girl's development, Cambridge: Harvard University Press, 1992

²⁹ AKTHAR, & cols. (1986), "The demographic profile of borderline personality disorder", a *Journal of Clinical Psychiatry*, 47, 196-198, treball esmentat a DIO nota 4,

³⁰ GILLIGAN, C. In a different voice, Cambridge MA : Harvard University Press, 1982.

³¹ Nota 26.

³² MAHLER, M., PINE, F. & BERGMAN, A. The psychological birth of the human infant. New York: Basic Books, 1975.

³³ Obra esmentada a la nota 4.

Entrevistant nenes de 12 anys. Gilligan es va adonar que tenen un coneixement extraordinari del món social humà, un coneixement que han anat espigant del que veuen i del que escolten, però que no el poden sostenir perquè estan atrapades en una paradoxa: si callen, com veuen fer a la majoria de dones, perden la connexió con les/els altres, i si parlen del que veuen i senten també, perquè hi ha coses que "no es diuen". Gilligan, Lyons y Hanmer³⁴ ens descriuen el que Balenky³⁵ i cols. han trobat, el 1986, és que les dones es retiren al silenci quan les paraules es converteixen en armes i s'utilitzen per ferir. Això és una paradoxa per les nenes ja que elles insisteixen en la necessitat que tenen de que, si hi ha conflicte, aquest estigui obert i puguin expressar el desacord.

Entre els 12 i els 15 anys sembla que les nenes es traslladin de l'èsgfera pública a l'èsgfera privada. Han observat on i quan parlen les dones, i quan callen, s'han adonat de la condescendència de moltes dones a la autoritat dels homes, han observat que el missatge per les dones és: calla, adonat de l'absència de dones i no diguis res. És llavors quan Gilligan es troba amb la sorpresa de la supressió del coneixement que les mateixes nenes tenien només uns anys enrere, i que apareixen la pusil·lanimitat i la tonteria. Apareixen el tall i les desconnexions a les que fèiem referència.

Conclusions i consideracions per a l'anàlisi

Es fa imperiosa una reescriptura dels mites i una apropiació del món de la creació de la imatge de la dona per part de la pròpia dona per a poder implantar models que transformin tant les institucions d'allò simbòlic com els fantasmes inconscients.

Es considera que la nena, a partir de l'èdat escolar consolida la seva feminitat en l'articulació de la seva identitat i en la orientació del seu desig cap al pare.

També hi ha un quadre multifactorial després del naixement, i entre ambdós es completa la complexa organització del sistema sexe-gènere. Aquests factors són:

- 1) Els fantasmes de gènere de la mare sobre el destí de dona que li espera a la seva filla.
- 2) Els fantasmes del pare.
- 3) Les experiències infantils que donin forma als models i ideals de ser dona en el món.
- 4) Adults que s'èrigeixen en models per a la nena, tant de feminitat positiva com negativa.
- 5) Els models de feminitat vigents en l'entorn de la nena.

Aquests factors a la vegada es creuen amb:

- a. Aspectes libidinals i afectius de la intersubjectivitat de la nena amb els seus pares
- b. Les identitats femenines i masculines de la mare y el pare respectivament
- c. El grau de plaer i satisfacció que tingui cada un amb la seva identitat
- d. El model de parella que aporten els adults als seus fills. La clínica mostra que aquest factor és de suma importància per a la tipificació i la valoració de gènere que la nena faci.

³⁴ GILLIGAN, C., LYONS, N.P. & HANMER, T.J. Making Connections. Cambridge: Harvard University Press, 1990

³⁵ BALENKY, M. B. & cols. Women's ways of knowing. New York: Basic Books ,1986

Hem vist que la repressió de la sexualitat és de molta major intensitat en la nena que en los nois, arribant a l'èxtrem de la inhibició (Silverman, 1982)³⁶. Però hi ha estudis d'observació directa que mostren que la masturbació de les nenes, més que ser inadequada, consolida la identitat femenina i és expressió de l'estructuració del seu desig.

Dio s'explica la major repressió de la nena perquè aquesta adquireix un "saber" durant la latència que consisteix en: la sexualitat marca a la dona però no a l'home; exerceix una acció perjudicial per a la identitat femenina. Les nenes "calentonas" o "busconas" són el sinònim infantil de "puta" o "prostituta". De manera que la manifestació oberta del seu desig sexual afecta a la identitat de la nena, al seu narcisisme, a tot el seu ésser. Durant la latència la nena també adquireix un saber sobre la violència sexual: s'adona de la tolerància que hi ha per la seva expressió en els nois.

Cal començar a dessexualitzar el "tot" del cos sencer de la nena, y donar-li a conèixer i anomenar-li els seus òrgans i els seus plaers; i legitimar-los-hi per tal que pugui invertir les zones erògenes sense que li ho impedeixin les angoixes persecutòries o de culpabilitat.

Allò que constitueix la "mascarada", la "disfressa" femenina és la seva sexualització. La sexualització de la imatge de la dona contribueix a l'escissió o dissociació a l'Inconscient de la seva resistència a acceptar aquesta identitat. Tant si l'accepta com si la rebutja serà a costa de patiment.

Les persones que ens dediquem a l'anàlisi psicològica hem de fer un esforç addicional. Hem de començar a considerar la possibilitat de que ni la castració ni la resolució del complex d'Edip en els termes que planteja Freud, siguin fites universals de l'anàlisi; i adonar-nos que si ho seguim fent podem produir efectes iatrogènics. Com li va passar a Joan Rivièrre, amb una pacient que va tenir als anys 20 i sobre la que va escriure el 1929, Rivièrre li interpretava la seva angoixa davant les situacions públiques en que s'involucrava, com desigs exhibicionistes, i de rivalitat destructiva (enveja del penis). El que feia llavors era legitimar i confirmar la idea de que hi ha llocs "naturals" de l'home, i que la seva ocupació per una dona es un robo o usurpació. Una dona interpretada d'aquesta manera sentirà culpa i dubtes sobre la seva condició femenina, que a la vegada es traduiran inevitablement en alteracions i conflictes en torn a la seva àrea sexual. Aquesta dona explicava, amb les seves pròpies paraules, que "les relacions amb el seu marit eren excel·lents tant en el pla afectiu com en les seves relacions sexuals, que eren freqüents i satisfactòries". Aquesta dona es va tornar frígida en el curs de l'anàlisi.

Les autores que he llegit, particularment Benjamin i Dio, coincideixen en ressaltar com etapa crítica del desenvolupament de la nena la subfase del reapropament de Mahler, és a dir se situen en el període preedípic. Benjamin³⁷ postula la necessitat d'un període més llarg de "bisexualitat", el que vol dir permetre que coexisteixin la identificació masculina i femenina. Això permetria als nois convertir-se en més diferenciats de la mare, i els evitaria la necessitat de defenses com el repudi, la "falsa diferenciació" i el control. Així doncs, fer entrar prematurament a l'Edip porta al repudi més que al reconeixement de l'altre. Aquesta impressió de Benjamin coincideix amb l'elaboració

³⁶ "The latency period" en Early female development, MENDELL, D. (Comp) Jamaica: Medical and Scientific Books, 1982

³⁷ Vegeu la lectura que en faig a, Garriga, C. (1998) "La construcció de la identitat sexuada" *Quaderns d'Anàlisi Bioenergètica*, Vols. 7 i 8, 95-118.

que en fa Kernberg³⁸ que afirma que 'pot molt ben ser que el fort èmfasi social i cultural en una identitat de gènere estigui reforçat i codeterminat per la necessitat intrapsíquica d'Integrar i consolidar una identitat personal en general, de manera que la identitat de gènere cimenta la formació del nucli de la identitat del jo. Per tant, segons Lichtenstein³⁹, la identitat sexual constituïria el nucli de la identitat del jo. Chodorow s'adona que és el pare el que té més interès i pressa en que les criatures adquireixin una identitat de gènere.

Com estimen els homes i les dones?

Ens ho podem preguntar amb la Chodorow. En primer lloc ens haurem adonat que l'amor sexual és un camp particularment útil per investigar les interseccions múltiples del gènere i la sexualitat i per veure les connexions entre la cultura, la ideologia i la psique, i que en això coincideix amb Dio i amb Kernberg. A continuació afirma que els homes i les dones estimen de tantes maneres diferents com són homes i dones, sense perdre de vista que la heterosexualitat està privilegiada en la cultura i en la psicoanàlisi, ni oblidar que hi ha una predominància psicològica i cultural de la dominància del mascle, i tenint en compte que la manera com estimen els homes i les dones varia terriblement d'una cultura a una altra. Segons Chodorow, seguint la tesi de Lewes que hem descrit, hi ha dotze maneres d'estimar.

Chodorow ens adverteix del perill de generalitzar, és a dir, d'oposar tots el homes a totes les dones, però també del perill contrari: d'eliminar les diferències i dir el sexe és el sexe. Hem d'entendre, diu, que el gènere és el que fa la diferència, però adonant-nos que el que és important per una persona no és simplement la feminitat o la masculinitat, sinó els significats específics que té el gènere per aquesta persona particular. Així que, veiem que el problema que es planteja Chodorow és com considerar la subjectivitat amb gènere sense intentar donar-li categoria de diferències de gènere objectives.

Acaba arribant a la següent formulació: el gènere és un ingredient important en la manera com estimen els homes i les dones; i totes les fantasies amoroses, els desigs amorosos, i les pràctiques amoroses estan parcialment formats pel sentit del jo amb gènere. Però aquest sentit del jo amb gènere és creat individualment i és particular. És una fusió única del significat cultural amb el significat personal-emocional que està lligat a la història psicobiogràfica individual de qualsevol persona. Per tant, a més, pot presentar qualsevol nivell de patologia del caràcter o neurosi.

Per entendre com estimen els homes i les dones hem d'entendre com estima un home o una dona particular. Entendre la feminitat i la masculinitat i les diferents formes de sexualitat requereix que entenguem com qualsevol dona u home particular creen el seu propi gènere i la seva pròpia sexualitat cultural i personal. La psicoanàlisi és una eina que podem utilitzar per ajudar-nos a entendre el gènere i la sexualitat en totes les seves formes.

³⁸ Llibre esmentat a la nota 8, pg. 7.

³⁹ Lichtenstein, H. (1961). "Identity and sexuality: a study of their interrelationship in man". *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 9, 179-216, esmentat per Kernberg al llibre de la nota 8.

El que proposa Benjamin⁴⁰ és que anem més enllà de l'Edip i intentem afrontar la lluita directa pel reconeixement entre l'home i la dona. Ens resta afrontar la "diferència", diu.

Segons Kernberg l'amor sexual madur amplia el desig eròtic a una relació amb una persona específica en que l'activació de les relacions inconscients del passat i les expectatives conscients d'una vida futura com a parella es combinen amb l'activació d'un jo ideal conjunt. L'amor sexual madur implica un compromís en els reialmes del sexe, les emocions i els valors.

Una manera més complexa de Kernberg⁴¹ de definir l'amor sexual madur: és una disposició emocional complexa que integra: 1) l'excitació sexual transformada en desig eròtic per una altra persona, 2) la tendresa que es deriva de la integració del jo investit libidinalment i agressiva i de les representacions d'objecte, amb una predominància de l'amor sobre l'agressió i tolerància de l'ambivalència normal que caracteritza totes les relacions humanes, 3) una identificació amb l'altre que tant inclogui una identificació genital recíproca com una empatia profunda per la identitat de gènere de l'altre, 4) una forma madura d'idealització juntament amb un compromís profund cap a l'altre i cap a la relació, i, 5) el caràcter apassionat de la relació d'amor en els tres aspectes que hem vist: la relació sexual, les emocions i els valors.

Kernberg és massa complex i polèmic com per poder-hi entrar en detalls aquí, el que vull subratllar de la seva aportació és com integra la pulsio agressiva: l'agressió, diu, entra a l'experiència sexual mateixa. Penetrar i ser penetrat/ada incorporen l'agressió al servei de l'amor utilitzant el potencial erotogènic de l'experiència de dolor com una contribució necessària per la fusió gratificant amb l'altre en l'excitació sexual i en l'òrgasme (pg. 22). Jo no ho diria amb les mateixes paraules però recullo la idea de que cal una certa agressivitat per portar l'excitació sexual a l'òrgasme, i que aquesta pulsio, l'agressiva, no està gaire desenvolupada en les dones. Apunto a que posar-se en contacte amb la força i amb la ràbia, és un altre dels aspectes a incorporar.

Ponència escrita per:

Concepció Garriga i Setó

C/ Portal Nou, 39, 2n 1^a

08221 Terrassa

Tel. 93 784 11 47

Fax. 93 783 30 33

E-mail: concep@conexion2000.com

Pàgina web: [http://: www.conexion2000.com/~concep](http://www.conexion2000.com/~concep)

(per obtenir ~ premeu Bloq Num, després Alt, i, simultàniament 1, 2 i 6 dels números de la dreta).

⁴⁰ Vegeu la recensió que en faig a: Garriga, C. (1996) "Benjamin, J; "The bonds of love"" *Quaderns d'Anàlisi Bioenergètica*, Vol. 4, 86-89 i a Garriga, C. (1998) "The bonds of love" *Bioenergetic Analysis. The Clinical Journal of the IIBA*. 9(1), 117-120.

⁴¹ Obra esmentada a la nota 8, pg. 32.